

Humorens tvetydige funksjon

Hva kjennetegner humor som kan fungere ekskluderende i tradisjonelle mannsbastioner?

Lilleaas, Ulla-Brit; Ellingsen, Dag; Sløk-Andersen, Beate

Document Version

Final published version

Published in:

Tidsskrift for kjønnsforskning

DOI:

[10.18261/issn.1891-1781-2020-01-02](https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-01-02)

Publication date:

2020

License

CC BY-NC

Citation for published version (APA):

Lilleaas, U-B., Ellingsen, D., & Sløk-Andersen, B. (2020). Humorens tvetydige funksjon: Hva kjennetegner humor som kan fungere ekskluderende i tradisjonelle mannsbastioner? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 44(1), 8-22. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-01-02>

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 29. Sep. 2022

Humorens tvetydige funksjon

Hva kjennetegner humor som kan fungere ekskluderende i tradisjonelle mannsbastioner?

The Double Function of Humor

The Characteristics of an Excluding Humor in Traditional Male Bastions

Ulla-Britt Lilleaas

Forsker, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo

u.b.lilleaas@stk.uio.no

Dag Ellingsen

Professor, Politihøgskolen og seniorforsker ved Arbeidsforskningsinstituttet, OsloMet

dagell@oslomet.no

Beate Sløk-Andersen

Postdoc, Institut for Organisation, Copenhagen Business School

besl.ioa@cbs.dk

Sammendrag

I både det danske og norske Forsvaret har vi sett hvordan en utbredt bruk av humor tilsynelatende gjør hverdagen morsommere for noen soldater, mens den for andre har en negativ effekt. Ikke minst gjelder det for de kvinnene som ofte er ofre for humoren – en gruppe som allerede er i en utsatt posisjon i den tradisjonelle mannsbastionen. I denne artikkelen legger vi vekt på å analysere formene, funksjonene og forklaringene på denne ekskluderende humoren.

Det kan diskuteres i hvilken grad bruken av humor er et bevisst virkemiddel eller «kun en spøk», men resultatet er at enkelte må tåle mer enn de finner bekvemt, og at noen er offer for latterliggjøring og trakassering. Det å le av andres morsomheter, eller selv kunne produsere vittigheter som settes pris på, kan være tegn på at du er en del av gruppen. Hvem vil da være en «killjoy» ved å si fra?

Vi setter humoren inn i en kontekst av kulturelle demarkasjoner av hva som er gyldig i det militære feltet, og som et eksempel på problemene knyttet til å endre organisasjonens kultur. På denne måten vil vi diskutere en dimensjon av #metoo der seksuell trakassering kan være forkledd som humor. Avslutningsvis gir vi eksempler på strategier for å håndtere denne formen for eksklusjon. Gode strategier er sjelden vare, noe som understreker alvorret i humor som ekskluderende våpen. Den trakasserende og tidvis svært grove humoren må muligens forstås som et livsfasefenomen. Vi bruker også begreper som homososialitet og hegemonisk maskulinitet for å analysere humoren og den relaterte atferden.

Nøkkelord

Humor, seksuell trakassering, eksklusjon, homososialitet, killjoy, total institusjon, militær, mannsbastioner, likestilling, #metoo, maskulinitet

Abstract

In both the Danish and Norwegian military, we have seen how an extensive use of humor makes work more fun for some soldiers, while having a negative effect on others. Not least women who are often victims of the humor – a group already at the edge of this traditional male bastion. In this paper, we focus on the types, function and explanations for this excluding use of humor.

It can be debated whether this use of humor is a deliberate tool or «just a joke» but the result is often that one has to put up with more than what feels comfortable or even being a target for jokes or ridicule. But if laughing at others' teasing or even coming up with jokes yourself is a sign that you are part of the group, who would then want to be a killjoy by saying «stop»?

We contextualize this humor with matters of cultural demarcations of what might be considered acceptable in the military and present it as an example of the problems that go beyond removing structural obstacles for gender equality. Theories of homosociality and hegemonic masculinity are also employed. Finally, we provide examples of strategies for countering this type of exclusive practice.

Keywords

Humor, teasing, exclusion, homosociality, killjoy, total institution, military, male bastion

Introduksjon

Problemer med seksuell trakassering og overgrep i militære organisasjoner er gjennom dokumentarer, vitnesbyrd og rapporter blitt velkjente fenomener også innenfor forsvarsorganisasjoner i Norden. Dette ble ikke minst klart med resultatene av en undersøkelse som kartlegger mobbing og seksuelle trakasserier, den såkalte MOST-undersøkelsen (Forsvaret 2019). Denne undersøkelsen fra det norske forsvaret kartla omfanget av mobbing og seksuell trakassering blant ansatte og vernepliktige, og viste et høyt nivå av uønsket seksuell oppmerksomhet av forskjellig alvorlighetsgrad. Undersøkelsen viste også at det særlig er kvinner som blir utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet. MOST-undersøkelsen bekreftet også et generelt inntrykk etter tiår med arbeidsmiljøundersøkelser: Kvinner i alderen 16 til 24 år er de klart mest utsatte for seksuell trakassering (SSB 2018). I den eneste undersøkelsen fra det danske forsvaret som eksisterer på dette området, er det også de yngste kvinnene som viste seg å være mest utsatt for såkalt «kønstrænkende adfærd» (Øhrstrøm mfl. 2003).

I Norden gjør mange kvinner i dag førstegangstjeneste, men forsvarsorganisasjonene har lenge hatt vansker med å få kvinnene til å bli værende i den militære profesjonen (Lilleaas og Ellingsen 2014). I denne artikkelen fokuserer vi på én mulig årsak til hvorfor mange kvinner ikke ønsker å fortsette i forsvaret. En av de hyppigste typer trakassering kvinner opplever er «å bli fortalt seksuelle vitser eller historier som du ble opprørt over eller opplevde støtende eller ubehagelig» (Forsvaret 2019). Dette peker i retning av en utbredt anvendelse av ofte seksualisert humor som vi har observert i våre respektive studier av det danske og norske forsvaret. Denne bruk av humor – i form av vitser, «kødding», erting, fleip og spøk – vil vi i denne artikkelen utforske i relasjon til seksuell trakassering. Konkret undersøker vi en utbredt anvendelse av humor i det danske og norske Forsvaret som et mulig fenomen som bidrar til eksklusjon av kvinner. Dette undersøker vi blant soldater i førstegangstjenesten, fordi det etter denne grunnutdanningen er et stort frafall av kvinner.

I militære kontekster er humor ofte beskrevet som noe som skaper fellesskap og sosiale relasjoner blant soldatene, eller som et minimum muliggjør soldatenes tilstedeværelse i en organisasjon kjennetegnet av hierarki og disiplin (Ben-Ari og Sion 2005; Weibull og Karlsson 2013; Engman 2014; Godfrey 2016; Bjerke og Rones 2017; Sløk-Andersen 2019). Men som vi vil vise lukker bruken av humor samtidig felleskapet for andre som i kraft av sitt kjønn faller utenfor mannsflertallet. Den utbredte bruken av vitser og «kødding» som er observert i mange forsvarsorganisasjoner, har altså både positive og negative effekter. Uten å miste humorens doble funksjon av syne, vil vi konsentrere oss om humorens ekskluderende funk-

sjon, intendent eller uintendent, da humoren i militære kontekster i slike mer kritiske perspektiver kun er sparsomt belyst.

Etter å ha introdusert leserne for våre empiriske grunnlag, vil vi presentere de *formene* for humor vi finner blant soldater i førstegangstjeneste. Ved hjelp av sentrale begreper fra kjønnsforskningen vil vi så se på humorens *funksjon* blant soldatene, og *forklaringer* på hvorfor humoren er så røff i Forsvaret. I denne diskusjonen veves forklaringer og funksjoner sammen: Fordi den røffe humoren har en positiv funksjon for noen, blir den opplevde effekten forklaringen på at atferden gjentas eller forsterkes, en form for sirkulær logikk. Vi vil derfor drøfte de to punktene samlet, med det avgjørende spørsmålet: positive og negative funksjoner for hvem? Først vil vi imidlertid i det neste avsnittet tydeliggjøre hvordan forskningen inntil nå har beskrevet og forklart bruken av humor i forsvarsorganisasjoner, for slik å vise behovet for mer kunnskap på feltet som har et kritisk utgangspunkt.

Eksisterende kunnskap

Som tydeliggjort gjennom den mangfoldige forskningen som eksisterer om emnet, har humor i sosiale relasjoner mange funksjoner og konsekvenser. Humoren beskrives som noe som er både paradoksalt og komplekst, og oppfattes ofte som noe positivt. For eksempel kan det være et stemningsskapende element og fungere som sosialt lim (Plester 2013; Jönsson; Nilsson 2014), men humoren er ikke nødvendigvis til for å skape «latter» som glede, men noe som er utløst av et ønske om makt og kontroll. Humor har altså også en mørkere side, hvor humor ifølge Freud (1905) kan være et redskap for frigjøring av oppdemmede følelser som aggressivitet og seksualitet. Humor kan videre forstås som en frigjørende kraft for å bryte ned etablerte sannheter og hierarkiske normer (Bachtin 1965). Dette er en forståelse av humor som også går igjen i analyser av humor i tradisjonelle mannsbastioner som politiet og Forsvaret (se for eksempel Plester 2013; Granér 2014; Engman 2014; Bjerke og Rones 2017), og som er interessant for å belyse sider ved det empiriske materialet som skal presenteres i denne artikkelen hvor vi retter oppmerksomheten mot dens dobbelte funksjoner.

Humor har blitt presentert som et fundamentalt element ved militært arbeid og et avgjørende medium for sosialisering inn i militære normer (Ben-Ari & Sion 2005; Weibull og Karlsson 2013, Godfrey 2016; Sløk-Andersen 2019). Militærforskere har i høy grad beskrevet humor gjennom dens positive funksjoner og effekter. For eksempel har Engman (2014) på bakgrunn av feltstudier i den svenske marinen vist hvordan humor bidrar til å skape uformelle og intime bånd mellom marinesoldatene. Spøken etablerer et internt fellesskap som de utenfor ikke har innblikk i. Når marinesoldatene – slik andre soldater – avkreves mye disiplin og alvor, er det behov for en motvekt til dette; en motvekt som både Engman og andre forskere mener ligger i humoren. I Engmans analyse blir humor en mulighet til å utfordre den kulturelle og sosiale ordenen, andre forskere ser humoren som en motvekt til stress, spenning eller kjedsomhet (Ben-Ari og Sion 2005; Weibull og Karlsson 2013; Bjerke og Rones 2017).

I det første spesifikke bidraget om humor i det norske Forsvaret (Bjerke og Rones 2017) som vi kjenner til, koples humoren tett til soldatenes liv i en *total institusjon*, slik dette er beskrevet av Goffman (1981). Han er blant annet opptatt av slike institusjoners tydelige barrierer mot omverdenen, og hvordan nær alle de daglige gjøremål utføres innen de samme fysiske rammer og kontrollert av den samme myndigheten. Militærbrakken er ett av Goffmans eksempler. På bakgrunn av etnografisk feltarbeid i den norske hæren forklarer Bjerke og Rones humor som svar på behov som oppstår ut fra institusjonslivets avmaktssituasjon; en nødvendig mestringsmekanisme innenfor en innegjerdet institusjon hvor soldater er fratatt

makt og autoritet. Her er humor en strategi for å håndtere frustrasjoner mellom soldater uten at frustrasjonene blir til egentlige konflikter, for eksempel mellom mannlige og kvinnelige soldater. Dog, og som indikert i tittelen på Bjerke og Rones artikkel «The Fine Line between Funny and Offensive», har vitser en latent risiko for å gå over grensen og krenke i stedet for å forsones. I forlengelse av Lymans (1987) analyser av humor, argumenterer Bjerke og Rones for at vitser blir krenkende hvis mottakeren ikke forstår eller aksepterer at det var snakk om en vits. Men kvinnene i studien «grabbed onto a supposed good or humorous intention, rather than admitting the actual effect the joke had on them» (Bjerke og Rones 2017:18), kanskje fordi «by not taking offense, they express genuine friendliness» (ibid.:15).

Til tross for en dobbelt funksjon er det samlede resultat av humoren positivt ifølge mange av forfatterne: Humoren muliggjør fellesskap og samvær, og fremstår derfor som et konstruktivt eller endog nødvendig element i militær kultur.

Et mere kritisk perspektiv har Totland (2009) i sin studie av en gruppe spesialtrente norske soldater. Innblikket i deres maskuline fellesskap, blant annet under utenlandsopphold i konfliktsoner, gir verdifulle erkjennelser av noen av de uheldige sidene ved den militære kulturen. Det som fremheves i den operative militære konteksten er manndom og fysiske egenskaper, noe som gjør at det militære fellesskapet framstår som et maskulint fellesskap, skriver Totland (2009). Humor er en del av fellesskapet, og gjennom gruppens hegemoniske og maskuline språkføring distanserer soldatene seg fra sine omgivelser. Slik lukker de fellesskapet for de kjønnete kroppene som ikke passer inn i de kollektive og symbolske praksisene. Dette argumentet ønsker vi å utforske blant de unge soldatene, for selv om det blant vernepliktige soldater i førstegangstjenesten ikke er snakk om den samme krigerkulturen som Totland beskriver, er mange av verdiene som fremhever soldatrollen som kjønnet, gjenkjennbare.

Bjerke og Rones' artikkel inneholder også en kritisk erkjennelse av at den sexistiske humoren de finner blant vernepliktige, kan virke ekskluderende og krenkende for noen av de kvinnelige soldatene. På denne bakgrunn konkluderer Bjerke og Rones (2017) med at løsningen bør være at soldatene «must learn to better identify the blurred border between constructive and destructive disparaging jokes that cross the line from humor to bullying and harassment.» (ibid.:19)

I våre analyser vil vi vise at det vi anser som ekskluderende humor kjennetegnes av mye mer enn innholdet i de vitsene som fortelles, særlig er kontekst, «offer» og frekvens viktig. Vi presenterer ulike former for humor som vi har lokalisert gjennom våre empiriske studier, etter at vi først har introdusert det empiriske grunnlaget for analysene. Senere vender vi tilbake til noen av disse tidligere forskningsresultatene og diskuterer dem i forhold til våre funn.

Å studere førstegangstjeneste og vernepliktige

Artikkelen er basert på to empiriske studier blant soldater i det danske og norske forsvaret. Studiene har hatt som felles mål å bedre forstå den kjønnete kulturen som eksisterer innenfor disse mannsdominerte organisasjonene og blant de vernepliktige. Verneplikten eller grunnutdanningen er forskjellig i de to landene. I Danmark har kun mannlige borgere verneplikt. Antallet vernepliktige per år er imidlertid så lavt (4.200) at plassene fylles av unge som selv melder seg til tjeneste. Førstegangstjenesten består for de fleste vernepliktige av en grunnutdanning på fire måneder. I Norge er antallet vernepliktige noe over det dobbelte av i Danmark, men også i Norge er det nå sjelden at noen gjør tjeneste de ikke ønsker å utføre. Førstegangstjenesten er for de fleste 12 måneder, mens noen forplikter seg for 18 måneder, og man tjenestegjør ofte på steder der det er uvanlig med ukentlig hjemreise slik man har i Danmark. Siden 2015 har man hatt en allmenn, kjønnsnøytral verneplikt i Norge, noe

som har bidratt til en høyere andel kvinner blant de vernepliktige enn i Danmark (25 vs. 17 prosent i 2018).

Selv om førstegangstjenesten er forskjellig i lengde og innhold, er den i begge land rammen for å lære seg en ny faglighet og normer, og en plattform for rekruttering til resten av forsvarsorganisasjonen. Derfor er det en særlig interessant kontekst for å undersøke eksklusjonsmekanismer som påvirker hele organisasjonen. Bruken av humor viser seg også å være svært lik i de to forsvarsorganisasjonene vi har studert, men våre metodiske veier til disse innsiktene har vært forskjellige.

Metodiske tilnærminger

I den norske studien er det brukt forskjellig metodikk, og undersøkelsene er gjennomført på forskjellige tidspunkter og i forskjellige våpengrener. Lilleaas og Ellingsen gjennomførte i 2012 og 2013 observasjoner og intervjuer ved en hæravdeling i Nord-Norge på grensen mot Russland, samt i en rekruttleir for opplæring av marinens soldater i Sør-Norge. I tillegg hadde de en ukes opphold på et marinefartøy i samme tidsperiode. Hæravdelingen ble oppsøkt igjen flere ganger i 2012 og 2013 og til slutt våren 2019. Samlet er det foretatt rundt 90 intervjuer med om lag 65 vernepliktige og 25 befal og andre med relasjoner til de vernepliktige. Vi har også mottatt tekstmeldinger og eposter fra noen av soldatene. Metoden i den norske studien er inspirert av Institusjonell Etnografi (IE), utviklet av den canadiske sosiologen og feministen Dorothy Smith (2005). For Smith er det et uttalt mål å starte med enkeltmenneskets erfaringer – som i vårt tilfelle er kvinnene og mennene vi har rekruttert, for så å gjøre en grundig kartlegging av relasjonene de inngår i. På den måten sikres det også at vi får et aktørperspektiv. I casestudiene har vi fulgt Smiths råd og gjennomført en enklere utgave av hennes program. Vi har kort sagt tegnet kart over relasjonene vi finner, og koplet erfaringene til gutter og jenter i førstegangstjenesten på de aktuelle tjenestestedene til ledelsens handlemåter. I tillegg til intervjuer og observasjoner har vi – i tråd med I.E – brukt dokumenter som empirisk materiale i den opprinnelige studien. For å få fram et så nyansert bilde som mulig av hvordan det sosiale «gjøres» på brakka, i laget og under øvelser, har vi lagt vekt på å få fram variasjoner i hvordan hendelser av uønsket oppmerksomhet håndteres i den militære konteksten vi har oppholdt oss i (se også Lilleaas og Ellingsen 2014:180).

Den danske studien har en mer deltakende tilnærming ved at Sløk-Andersen selv gjennomførte verneplikten i hæren i 2016. Dette inkluderte at hun i fire måneder bar uniform, bodde på kjønnsblandet rom, lærte å skyte, var på øvelser og hva som ellers hører med til førstegangstjenesten. Dette feltarbeidet ble utført med full åpenhet rundt Sløk-Andersens forskningsrelaterte tilstedeværelse, og var basert på en samarbeidsavtale mellom Sløk-Andersen og den militære enheten hun var ved. Som et supplement til dette er det foretatt kortere observasjonsstudier uten deltakelse på andre danske kaserner. Også den danske studien inkluderte kvalitative intervjuer – med i alt 39 vernepliktige, befal og andre med relasjoner til de vernepliktige. Den deltagende metodikken ga mulighet til å observere de vernepliktige i deres hverdag og en mulighet til å «perform the phenomenon» (Wacquant 2006) som betød å få tilgang til den kroppslige opplevelsen det innebærer å bli soldat, medregnet de følelsesmessige implikasjonene av en seksualisert humor. Bakgrunnen for studien var å undersøke hvordan borgere gjennom førstegangstjenesten blir oppfattet og akseptert som medlemmer av den militære profesjonen. For å undersøke denne «becoming» (Haraway 2008) av militære subjekter, har den danske studien derfor vært opptatt av de rutinene og hverdagspraksisene som skaper overgangen fra den sivile til den militære sfæren.

Våre studier har litt forskjellige utgangspunkter, men interesserer seg for de samme tema-

tikkene. Felles for de to studiene er også at feltarbeidet er supplert av at vi har lest skriftlig materiale fra og om de to forsvarsorganisasjonene, blant annet rekrutteringsmateriale og undersøkelser av arbeidsmiljø. Det var imidlertid særlig i løpet av våre respektive feltarbeid vi alle tre fikk innblikk i hva det vil si å være kvinne i en mannsdominert organisasjon som Forsvaret, og hvorfor noen ikke føler seg velkomne i disse forsvarsorganisasjonene. Ekskluderende humor dukket ofte opp, både i observasjoner og i intervjuer.

Studiene fra Danmark og Norge gir et unikt empirisk grunnlag som når ut over en enkelt nasjonal kontekst. I kraft av de forskjellige metodiske grepene som er brukt i studiene, får vi både den selvopplevde historien sett fra forskerens posisjon og de vernepliktiges fortellinger om det samme fenomenet, i tillegg til hva deres nærmeste befal har observert og erfart gjennom sine posisjoner i Forsvaret. Våre analyser i denne artikkelen vil primært trekke på de kvalitative intervjuene og observasjonene av soldatenes relasjoner og interaksjon, altså de metodiske tilnærmingene studiene har felles.

Empiriske eksempler

I denne delen presenteres ulike kategorier av seksualiserende trakassering som vi har fått innsyn i fra ulike avdelinger i det norske og danske Forsvaret. Vi starter (1) med huskereglene og språk formidlet fra befalet til de menige. Deretter (2) kommer to eksempler på en mer generell trakasserende kultur, og så (3) ett eksempel på en trakasserende kultur rettet mot kvinnelige soldater generelt. Til slutt (4) presenterer vi to eksempler på seksuell trakassering rettet mot konkrete kvinnelige soldater. De to siste eksemplene gir også et inntrykk av hvordan saker som blir rapportert håndteres av ledelsen.

1. Seksualiserte huskereglene og språk brukt av befalet

Under et intervju med en ung mann i en av den *norske marinens* rekrutteleirer får Lilleaas og Ellingsen høre hvordan han lærer å huske forskjellige rutiner:

[V]i skulle stå i en tett samling, så tett du kan og da heter det «kuk i ræv». [...] Så er det kart og kompass da. Når man setter koordinater, så er det inn i trusa, opp i musa. [...] skikkelig superdeilig sex er én. (...) De franske truser har hull nesten helt nederst. Det er huskeregel vi lærer vi av befalet. [...] Enda en er at primusen må være [...] tre fjerdedels full og akkurat så full som dama må være når du tar henne med hjem fra byen liksom. Så må du pumpe, så hun får skikkelig trykk. Forvarme to ganger før du setter i gang. Så er det at du bruker bare to fingre for å skru på stilleknotten. Aldri mer enn to fingre for det blir for mye [...] men det er sånn kulturen er her i alle sammenhenger. [...] du tenker liksom ikke over det (Lilleaas og Ellingsen 2014:58-59).

Huskereglene lærer rekruttene av befalet, som selv har lært dem på befalsutdanningen som lå i et hjørne av rekrutteleiren. Her synes parolen å være at alt som formidles som seksualisert gir bedre læring.

I den danske Hæravdelingen ble Sløk-Andersen kjent med befalets måte å kommunisere til de vernepliktige på. Her var den seksualiserte humoren et stadig tilbakevendende tema. Ett befal brukte ofte analogier om erigerte penisser eller ereksjon når han skulle rose de vernepliktige. Det skjedde gjennom kommentarer som «Når jeg går min runde, så da får jeg bare vild enorm ereksjon over hvor rent der her er» eller «Det var over niveau. Altså, jeg står med stiv pik derude [strækker begge arme og hænder pegende ned mod sit skridt].» Noen ganger var det menns seksuelle relasjoner som var temaet, for eksempel når det å stå svært tett på hverandre ble omtalt som «pik i røv». Dette gikk også igjen i mange av morsomhetene

som de vernepliktige fortalte. Andre ganger var den kvinnelige, seksualiserte kroppen referansepunktet. Det skjedde for eksempel da huskereglene for «De fire B'er» ble introdusert. Den brukes når man skal innta en usynlig skytestilling. Som i huskereglene fra den norske marinen ble de koblet til den kvinnelige kroppen. Ordene «begroddhet», «belysning», «bakgrunn» og «bevegelse» ble gjort til kroppslig læring ved å oversette ordene til bevegelsene: peke mot kjønnsår i skrittet, forme bryster (dansk slang: *forlygter*), peke på baken og lage støtbevegelser med hoftene.

2. Generell trakasserende kultur

I det *danske Forsvaret* setter man sin ære i å ha det morsomt og ha en humoristisk omgangstone (Sløk-Andersen 2019). En utbredt bruk av humor var også nærværende i kompaniet hvor Sløk-Andersen gjorde feltarbeid. Humorens seksualiserte karakter viste seg for eksempel da hele kompaniet av nye vernepliktige skulle høre et foredrag om trakassering. Når de vernepliktige setter seg på rad og rekke i auditoriet, får de øye på foredragsholderen: en høy og flott kvinnelig kaptein på omkring 40 år. Flere av de mannlige vernepliktige snakker om henne. Én omtaler henne som en «MILF» (Mom I'd Like to Fuck), en annen som en «GILF» (Grandmom I'd Like to Fuck). Kapteinen starter foredraget og kommer blant annet inn på hva trakasseringer er. Hun forteller at Forsvaret har en litt spesiell tone, «men man skal ikke overskride hinandens grænser.» Senere utdyper hun dette ved å si «det er selvfølgelig ikke fordi man ikke må fortælle en fræk joke, men prøv at tage hensyn til hinanden.» Som en reaksjon på det rekker en vernepliktig opp hånden og sier: «Men man taler jo ikke pænt til hinanden i Forsvaret, så vi taler bare som vores sergjenter gør».

Under et nytt feltarbeid i den *norske Hæravdelingen* i 2019 ble Lilleaas og Ellingsen kjent med begrepet «guttastemning». De ble fortalt at begrepet kommer fra populærkulturen og ble brakt videre til hæravdelingen fra soldater i tidligere kontingenter. De fleste av informantene arbeider i «team», vanligvis bestående av tre gutter og en jente som bor sammen på små hytter eller i tårn langt fra sivilisasjonen. De er uten kontakt med omverden tre uker av gangen, bare med et besøk av en overordnet i ny og ne. De mannlige soldatene presenterer «guttastemning» som noe overveiende positivt, og er opptatt av at det er en stemning som gjør at gutter kan snakke med hverandre om vanskelige ting, og være intime om egen seksualitet. Jentene beskriver en annen stemning: «Det starter gjerne med høy bakgrunnsmusikk som gutta digger, så bygger det seg opp med seksualiserende sanger, og til slutt tar det helt av». Jentene oppfatter stemningen til tider som svært ekskluderende, og en stemning hvor «gutter kan være gutter». En av jentene forteller at en kveld da det var i ferd med å bygge seg opp til guttastemning, var det jubel fra de tre guttene hun bodde sammen med da hun sa at hun skulle på vakt. Dette opplevde hun som at de var glade for å bli kvitt henne.

En av de mer reflekterte guttene sier: «Jeg kan forstå at guttastemning kan føles ekskluderende for en jente som jobber og bor med bare gutter i teamet», men det var først etter vi hadde gjort dem oppmerksomme på at noen kunne oppleve situasjonen som ekskluderende. Denne «stemningen» illustrerer hvordan ett og samme begrep blir tillagt mange forskjellige opplevelser og funksjoner. Den enes spøk og godstemning kan være den andres alvor og ubehag.

3. Seksuelt trakasserende kultur rettet mot jenter generelt

Noen måneder etter sitt feltarbeid på et av den norske marinens fartøy ble Lilleaas kontaktet av to av de tre jentene som var om bord. De fortalte at de hadde hatt sine beste dager om bord, de følte seg så «utrolig velkommen», men det var også «de verste dagene» i livet deres. Her er utdrag fra de to jentenes fortellinger:

Den første tiden på båten så hadde vi det veldig greit, det var så sosialt, spennende og utfordrende, men så fikk vi nytt befall og noen nye menige [gutter] som ikke hadde så mye respekt for jenter. Bare lo og køddet. Skulle tro de var tre år i hodet liksom. (...)

Alle måtte vaske lugarene sine, og da var det om å gjøre å få lugaren godkjent av befall. Det var bare vi jentene som fikk godkjent. Da sa guttene «ja, men dere jenter er født til å vaske, vasking ligger i blodet deres». Først tok jeg det som kødd.

Det viser seg at en av de nykommene på fartøyet – en ung mann – får med seg de andre på trakasseringen. Jentene følte at de «nye» guttene så på jentene som konkurrenter, og at de var redde for at en jente skulle være bedre enn dem. Det oppsto en rekke ubehagelige episoder som den ene jenta valgte å overse, men de to andre jentene synes det var ubehagelig når guttene konstant snakket om hvordan de «skulle peise over jenter» når de kom hjem (også gjengitt i Lilleaas og Ellingsen 2014:79).

Det var utrolig mye sexprat og rating av jenter, men det verste var alt fittepratet. Hele tiden måtte vi høre på at vi var fitte dum. Enda verre ble det når de dro i gang med at «det er bedre å ha seg med en som er åtte år og blør, enn en på 80 år som dør». Hun på åtte år hadde blødd liksom for hun er så liten. Dette er veldig groteske kommentarer når vi sitter sammen og skal spise. Vi måtte også høre på groteske ordvekslinger mellom gutta som dette: «Jo, nærmere null, jo trangere hull». Og denne: «Hva gjør du etter at du har pult den trangeste fitta noensinne? Du legger den tilbake i barnevogna».

Jentene sier at de «vet at det er spøk, men når de sitter og kødder og ler, er det langt over grensen». På spørsmålet om ingen av guttene tok det opp svarte en: «Nei, er du gal, og dessuten er de jo i flertall». Alle tre synes det er trist å tenke på hvordan guttene ser på jenter som sexobjekter, men har kommet til at de gjør det for å være en av gutta. Og som en sier: «Det er også verre å høre på når vi kun er tre jenter og du er midt ute på havet». I begynnelsen var det ikke så mye av det, men så «tok det helt av». Den ene jenta om bord ble sykemeldt, og vi spurte hvorfor de ikke rapporterte til befalet om bord, men det var helt uaktuelt: «Hva skal vi si? Fortelle at guttene snakker stygt om jenter, da sier de [befalet]: 'Ja, dere er i Forsvaret. Hva hadde dere forventet? Sånn har det alltid vært'». To av de tre jentene hadde planer om en karriere i Forsvaret, men med erfaringene om bord, valgte de å slutte.

4. Trakassering rettet mot enkeltkvinner – med ulike håndteringsrutiner

I *Hærvadlingen i nord* traff vi en jente som bodde på rom med gutter hun hadde svært lite til felles med – de «var sånne 'pumpegutter' og var mest opptatt av kropp, muskler og krig», fortalte hun. En dag hun tok en tampong fra skuffen sin, la ledergutten merke til det. Han henvendte seg seinere på dagen til de andre guttene og sa med høy stemme: «Ikke rart at hu er sur, hu har jo mensen.» Noen av de andre guttene på rommet lo. Jenta valgte å ikke rapportere saken, men fortalte det til en av guttene over gangen. Han gikk til et høyere befall med saken. Mobberen ble innkalt til befalet, og dagen etter fortalte han til «sine gutter» at det var en hore som hadde sladret på ham. «Offeret» var en av jentene som var i toppskiktet – i godt humør, tøff, sosial, pen og grei – og minst like fysisk sterk som guttene. Her fant vi både et eksempel på det vi andre steder har omtalt som seksualiserende maskulinitet og et eksempel på solidarisk maskulinitet (Lilleaas og Ellingsen 2014), der mannlige soldater rykker ut for å få slutt på en atferd de ikke ville ha (noe som altså ikke skjedde i eksemplet fra marinen). Humoren framhever de antatte sidene ved kvinner som man vil omtale for å degradere dem i en militær kontekst.

Selv om det både i vårt norske og danske materiale er eksempler på at kvinner eller menn sier fra overfor en ekskluderende humor, er det motsatte langt oftere tilfellet. For å tydeliggjøre de mekanismene som gjelder i dette feltet, vil vi bruke et eksempel fra *den danske Hæren* hvor Sløk-Andersen fikk innsikt i hva som skjer når kvinnelige vernepliktige sier fra om den humoristiske omgangstonen. Etter å ha hørt på daglige kommentarer om hvem som kunne «pule» dem, og opplevd mere fysiske tilfeller slik som å bli omringet av mannlige vernepliktige kun iført underbukser, hadde en kvinnelig vernepliktig tatt det opp med et befal. Kompanisjefen sa at han var overrasket over å høre om dette, og forundret over at kvinnene ikke hadde sagt fra tidligere. Han advarte dem ved å si at «hvis I begynner at finde jer i det nu, så er det down shit creek.» Han oppfordret de kvinnelige vernepliktige til å gjøre en formell sak ut av det, men avgjørelsen var opp til dem selv.

De unge kvinnene var tydelig i tvil om det egentlig var snakk om seksuell trakassering, og om de kunne tillate seg å lage en sak ut av det. Flere mannlige vernepliktige hadde allerede kommet med spydige og sure kommentarer etter at nyheten om kvinnenes møte med ledelsen var sluppet ut. Så da kompanisjefen nevnte at en mulig konsekvens av denne saken kunne være at den store avskjedsfesten ble avlyst, sa en av kvinnene fra: Hvis det var konsekvensen ville hun ikke innberette noe, for da ville kvinnene få skylden for at festen ble avlyst. Det ble et stort dilemma for de fem kvinnelige vernepliktige hvordan de skulle handle i denne situasjon.

Diskusjon og analyse av våre empiriske funn

I det videre vil vi først oppsummere de formene for humor vi har presentert i våre eksempler og hva vi mener gjør dem trakasserende. Deretter vil vi søke å forklare oppkomsten av humoren. Til slutt vil vi se på funksjonene humoren har, ved særlig å legge vekt på begreper som *homosialitet* og *hegemonisk maskulinitet* i en tradisjonell mannsbastion.

Humorens former

I de første eksemplene som presenteres over, møter vi flere av de seksualiserte huskereglene som befalet i det norske og danske Forsvaret overfører til de ferske rekruttene. I ett av de danske eksemplene får vi høre om et befal som med tydelige seksualiserte bevegelser roser soldatene sine, og samtidig sier at han får ereksjon når han ser hvor dyktige de er. Dette er en form for humor som vil være uakseptabel på de fleste arbeidsplasser, men som de fleste kvinnelige soldatene var forberedt på å møte i en mannsdominert kontekst som Forsvaret. Grunnen til det kan være at humoren ikke rettes mot konkrete enkeltindivider eller kvinner som befinner seg i samme sosiale kontekst. «Guttastemningen» er noe mer tvetydig omtalt, men oppleves klart ekskluderende for flere av de kvinnelige vernepliktige. I de fleste andre eksemplene er det lettere å peke ut helt konkrete adressater for de seksualiserte og trakasserende ytringene: Den kvinnelige kapteinen som ble redusert til et sexobjekt, jentene på fartøyet som ble idiotforklarte som «fittedumme», den danske kvinnelige vernepliktige som ble omringet av menn i bare underbuksene osv. Dette er mer utvetydig trakassering.

Felles for hendelsene i eksemplene er at *humoren med få unntak omhandler kvinner og kvinners seksualitet*. Unntakene vil ofte presentere det man oppfatter som typisk homoseksuell sexatferd. De få gangene sex ikke er temaet, handler det om hvilke tradisjonelle kjønnsroller kvinner bør holde seg til. Især i de norske studiene omtaler menn sjelden eller aldri seg selv i ironiske og humoristiske former, og snakker de om eget kjønns seksualitet, er det som regel som erobrende sexmaskiner eller konstante produsenter av ereksjoner. Dette var også et generelt mønster i Danmark, men kanskje på grunn av den danske vernepliktens anner-

ledes (og betydelig kortere) format, så det ut til å være litt mer rom for en variasjon av maskulinitetstyper. Et par av guttene som Sløk-Andersen tjenestegjorde sammen med, kunne for eksempel gjøre narr av seg selv. Generelt sett blir det summen av mye humor med forskjellige identifiserbare kvinnelige adressater som kan gjøre situasjonen utålelig, og så ubehagelig at noen ikke orker tanken på videre karriere i dette sosiale systemet.

Fordi folks tålegrense ofte er avhengig av både kontekst og kultur, reiser våre eksempler spørsmål om hva som er akseptabel og uakseptabel humor på en arbeidsplass. Seksualisert humor som den vi finner i Forsvaret, kan bidra til å vedlikeholde institusjonaliserte normer og ritualer som virker ekskluderende på kvinner. Spesielt fordi det er befalet og de overordnede på enkelte av arbeidsplassene som gir signaler om at dette nærmest er et nødvendig språk i en militær kontekst. Menn og kvinner blir introdusert for reglene tidlig i førstegangstjenesten, og den gamle og ureflekterte diskrimineringen av kvinnekroppen statuerer en anerkjennelse av at det er greit å diskriminere kvinnekroppen og kvinners kjønnsorganer, mens de er i Forsvarets tjeneste. I den norske studien kan eksemplet fra marinefartøyet framstå som svært alvorlig tatt i betraktning at tre kvinner befinner seg på tokt ute på havet med et militært fartøy. De kan ikke unnsnippe situasjonen, og den seksualiserte kommunikasjonen pågår nærmest døgnkontinuerlig.

Det er heller ikke bare miljøet på en båt på tokt som kan gjøre situasjonen uutholdelig i lengden. Gode rapporterings- og håndteringsrutiner har vi kun ett eksempel på fra de norske studiene (eksempel 4). For å tydeliggjøre de mekanismene som gjelder i dette feltet, har vi også brukt et eksempel fra den danske studien hvor forskeren fikk innsikt i hva som skjer når en kvinnelig vernepliktig sier fra om den «humoristiske» omgangstonen. Denne saken ble behandlet på en måte som satte de utsatte kvinnene i en håpløs situasjon der de ble sittende med hele problemet i fanget. Kort oppsummert er en del humor tilsynelatende og noenlunde «innafor» det akseptable, men blir trakasserende på grunn av kontekst, frekvens, adressat og avsender. I andre tilfeller er humoren helt åpenbart trakasserende uavhengig av kontekst.

Humorens funksjoner og forklaringer

Humor kan, som vi også har sett av tidligere forskningsprosjekter, ha positiv virkning ved å skape bånd og lette en ellers formell og vanskelig stemning. I den danske studien opplevde forskeren at den omfattende bruken av «kødding» og spøk var med på å gjøre de fire månedene mere overkommelige. I situasjoner der alle var slitne, for eksempel under en fysisk tøff øvelse, gjorde vitser og latter det lettere å fullføre fordi den negative stemningen ble endret. I andre situasjoner ble den seksuelt trakasserende kulturen rettet mot forskeren selv. Dette skjedde f.eks. da en mannlig vernepliktig fikk øyekontakt med henne og simulerte en blowjob på riflen sin; en opplevelse som var ubehagelig, og som hun ikke visste hvordan hun skulle besvare. Den tilbakevendende bruken av humor hadde mange forskjellige former og var ikke kun basert på å snakke ned kvinner, selv om det bestemt også var morsomheter som hun fant upassende. Det hadde uten tvil vært mindre morsomt hvis hun konstant hadde vært utsatt for de andres morsomheter, reflekterer hun.

Inkluderende og ekskluderende mekanismer

I den nye norske studien i Forsvaret var det «guttastemning» som ble introdusert som positivt for menn, men lite inkluderende for kvinner som tilbrakte tre uker av gangen i en hytte eller i et tårn uten andre forbindelser med utenverdenen enn besøk fra befalet. For mennene kunne guttastemning både ha seksuelle under- og overtoner, og ifølge toneangivende mann-

lige soldater gi gutta muligheten til å snakke alvorlig sammen om sin egen seksualitet. Funksjonen av stemningen ble dermed positiv for noen, og derfor ble den gjentatt og forsterket av de som opplevde den positivt. Slik kan en erfaringsbasert praksis bli skapt, og funksjonen blir forklaringen: Man gjentar det som synes å fungere positivt (for noen). Som vist i andre studier går inkluderende og ekskluderende mekanismer, også i militære organisasjoner, hånd i hånd (Muhr og Sløk-Andersen 2017).

Fra andre studier av mannsdominerte arbeidsplasser blir mannlig humor koplet til begrepet *homosialitet* (Lindgren 1996; Totland 2009; Ericson 2011; Wahl 2016). Begrepet viser til inkluderende samhold og broderskap mellom personer av samme kjønn, og fellesskapet kan styrke deres sosiale tilhørighet og sosiale bånd. Begrepet brukes særlig for å karakterisere noen menns gjensidige bekreftelse av hverandre som overlegne og med ekskludering av kvinner som resultat, ikke helt ulikt våre funn i det norske og danske Forsvaret. I en studie av brannmenn som arbeider tett sammen i arbeidslag, fungerer ifølge Ericson (2011) den rå og humoristiske sjargongen mennene imellom som er et redskap for å utpeke hvem som har makt til å utmanøvrere andre og dermed innta en uformell lederrolle. Ifølge denne studien bidrar omgangstonen i det homososiale mannsfellesskapet til å befeste samhørighet og kontrollere følelser for slik å utholde nærheten til de andre i vaktlaget. Den fungerer i tillegg som et rituale som sorterer ut hvem som tåler eller ikke tåler å «ta skiten» (Ericson 2011:112). Dette er også et fenomen som de kvinnelige menige i vårt materiale forteller om; at som kvinne på en mannsdominert arbeidsplass som militæret tjener du mer på å tilpasse deg og tåle, enn på å klage.

Totland (2009), som har levd med en gruppe marinejegere, erfarte at tilstedeværelsen av kvinnelighet av mange mannlige soldater oppfattes som at soldatposisjonen blir mindre verdt. Ut fra våre studier later det til at dette er holdninger som noen steder videreformidles og reproduseres, for eksempel gjennom seksualiserte huskereglar. For gutter i førstegangstjeneste kan det være vanskelig å lese hvilke normer og regler som gjelder i det militære feltet så lenge befalet ikke er konsekvente i å avvise den trakasserende kulturen. For mange er militæret fremdeles guttas fristed og mannens verden og ifølge maskulinitetsforskerne Connell (2001), Barrett (2001) og Kimmel (2009), er Forsvaret en institusjon som har spilt en sentral rolle i utformingen av (hegemoniske) *maskuliniteter* ellers i samfunnet, og dermed en egnet arena for å studere mannskulturenes betydning for kvinners nærvær (Lilleaas og Ellingsen 2014). Endringene som har preget de to forsvarsorganisasjoner de senere år gjør at dette er en mannskultur under press, og i den norske studien har vi funnet eksempler på ulike maskuliniteter (Lilleaas og Ellingsen 2014). Dette kan bidra til å forklare guttas jakt etter kulturelle demarkasjonslinjer i et system hvor jenter nå skal være like mye verdt som dem. Det spesielle med den norske førstegangstjenesten i forhold til den danske, er at den i større grad tilbringes i en total institusjon à la Goffmann (1981) med få hjemreiser og ofte lokalisert langt fra det sivile samfunn. Det legger et stort ansvar på Forsvaret og det stiller store krav til et godt og inkluderende arbeidsmiljø, særlig fordi vernepliktige ofte plasseres i fellesrom.

Forsvaret som total institusjon og arbeidsplass

Fokuset på Forsvaret som en total institusjon finner vi også hos Bjerke og Ronnes (2017), som forklarer humoren som en reaksjon på det presset som oppstår når man er i denne type institusjon. Behovet for humor i en sånn situasjon er åpenbart, men det er vanskelig å forklare hvorfor mye av humoren har befalet som avsender, en gruppe som er i en overordnet posisjon, og som i større grad har friperioder utenfor den totale institusjonen. At den ekskluderende formen for humor kan forklares i kraft av at Forsvaret er en total institusjon, problematiseres ytterligere av en nylig gjennomført studie i det norske politiet. Her

har Ellingsen og Lilleaas (ikke publisert) funnet mange av de samme trekkene ved humoren som det som er observert i Forsvaret, uten at politiet som arbeidssted er preget av det som karakteriserer en total institusjon.

Som vi har hørt kan seksualisert spøk og «kødding» i noen tilfeller være et signal fra menn om at de er inkludert i organisasjonen og eller har en posisjon. I noen studier antydes det at det kan være et uttrykk for sosial frustrasjon eller, i likhet med homososialiteten, en måte å skape solidaritet eller en måte å håndtere nærhet mellom menn på (Ericson 2011; Bjerke og Rones 2017).

Makt og kontroll

Plesters (2013) forståelse av den mørke og trakasserende humoren, som vi også finner, er at den er utløst av et ønske om makt og kontroll. En grov spøk som sendes fra en i maktposisjon kan skape «excitement» og styrke mannsfelleskapet i en maskulin kultur. Hegemonisk maskulinitet har ifølge Connell (2001) en maktposisjon og en ytringsform som er attraktiv, selv om vi i noen tilfeller hører at noen menn kan være skeptiske (som i Hæravdelingen i nord). Maskuline arbeidsplasser blir ofte assosiert med konkurransementalitet og tar i bruk «jocular abuse», og det som på norsk kalles *latterliggjøring*, i forsøk på å utkonkurrere hverandre (Hay 1994). Igjen ser vi det utprøvende, eskalerende og repetitive aspektet innenfor en ramme av homososialitet. Den mørke humoren som kommer til uttrykk som fantasier, begjær og mangel på normer (som på fartøyet), kan fra et seksuell-trakasserings-perspektiv være en måte å artikulere aggresjon og sexisme på i den forstand at humor også kan uttrykke tabuiserte impulser (Plester 2013). Det vil si å uttrykke og bekrefte mørke og destruktive sider ved den heteroseksuelle maskuliniteten, og som den danske studien viser, at de som ikke henger med, kan stå i fare for å bli ekskludert.

En annen forklaring på den ekskluderende bruken av humor kan man muligens finne i den humoren som også konsumeres av unge menn i helt andre situasjoner enn i verneplikten – det kan være på nettet, på fest, i en russebuss etc. De som avtjener førstegangstjeneste er norske og danske jenter og gutter i 19/20-årene som ofte kommer rett fra videregående skole, og som har med seg sin egen kultur derfra og fra sosiale medier, som vi så i eksemplet med «guttastemning». Kanskje vi snakker om elementer fra en ungdomskultur som man også tar med seg inn i Forsvaret? Kombinert med for eksempel seksualiserte huskereglene fra befalet, kan de unge mennene oppleve bekreftelse på noe de har med seg i bagasjen.

Hvorfor underrapporteres trakasseringen?

Hvorfor er det en tendens til at verken kvinner eller menn sier fra når humoren blir latterliggjørende og ekskluderende? Et eksempel på dette så vi i caset med de danske kvinnelige vernepliktige som ikke var sikre på om de hadde lov til å klage over mennenes oppførsel. Med inspirasjon fra Sara Ahmed kan dette sees som et uttrykk for at de kvinnelige vernepliktige – likesom de mannlige – ikke har lyst til å være *killjoys*. Dette er et uttrykk Ahmed bruker for å beskrive dem som tar livet av den gode stemningen ved for eksempel ikke å «laugh at jokes designed to cause offense» (Ahmed 2013). At Ahmed formulerer et eget begrep for dem som sier fra og ikke stilltiende aksepterer latterliggjørende morsomheter, er et uttrykk for hvor vanskelig det er å gjøre akkurat dette. Noe av det samme uttrykker vel det norske ordet «gledesdreper». Som de sosiale vesener vi er, vil vi ikke ødelegge den gode stemningen, for da er vi ikke med i fellesskapet lenger. Derfor har vi en tendens til å være med å le av morsomheten, selv om vi kanskje ikke finner den morsom. For de danske kvinnelige vernepliktige var det nettopp risikoen for å bli «killjoys», som var med på å gjøre dem motstrebende i forhold til å lage en juridisk sak ut av det. De hadde allerede gjort flere sure ved å gå

til et befal med saken. Hvor galt kunne det ikke ende hvis den store festen ble avlyst – bare fordi de ikke «kunne tage en joke»?

Plester (2013) går likesom Ahmed kritisk til verks og spør om den ekstreme humoren «virkelig» er humor. For å få bukt med den trakasserende seksualiserte humoren, som skjer i den bedriften Plester har studert, konkluderer hun med at ansvaret må legges på ledelsen. Vår konklusjon er også at det er sjefen som har definisjonsmakten og som bidrar til hvorvidt uheldige kulturer videreføres og reproduseres i den militære utdanningen. En strategi for å overleve i en dominant maskulin kultur blir ofte at kvinnene trivialiserer den aggressive humoren som «det er jo bare en spøk» (Plester 2013). Humor kan på denne måten bidra til å beskytte en person eller leder fra sosiale og legale konsekvenser som ekstremt trakasserende humor bør innebære. I Plesters studier ble det kulturelle imperativet i organisasjonen for både kvinner og menn, «å ta det som en mann», eller som i vårt tilfelle, en god soldat (se også Sløk-Andersen 2018). Det blir en form for maktutøvelse der det er mulig å oppnå noe av det samme som med fysisk styrke, men når tausheten har rådet om seksuell trakassering i Forsvaret som ellers i arbeidslivet, har tausheten medvirket til å opprettholde den mørke og destruktive humoren som har blitt utøvd med de overordnedes godkjennelse.

Avsluttende kommentarer

Seksuell trakassering har vist seg å være et omfattende problem i militære organisasjoner, både når soldatene er utsendt til internasjonale «missions» og når de er på tjenestesteder i hjemlandet. Dette er i en norsk kontekst nylig påvist via den omfattende MOST-undersøkelsen, likesom det tidligere er påvist i det danske forsvar. I denne artikkelen har vi konsentrert oss om hva vi kan kalle ubehagelig og trakasserende humor; et forskningsobjekt som er vanskelig å håndtere fordi det på én gang både har ekskluderende (oftest for kvinner) og inkluderende (oftest for menn) effekter.

Når den seksuelle humoren både i våre case og i den eksisterende litteraturen viser seg å være så kompleks, er det naturligvis komplisert å gi en entydig anbefaling om hvordan humorens ekskluderende effekt kan motarbeides. I den danske studien har en av oss erfart på egen kropp at det er en balansekunst å si hvilke morsomheter som hjelper på samholdet og hvilke som leder til at man ekskluderer visse grupper fra Forsvaret. Som analysen har vist så handler dette nettopp om at humoren ikke bare kommer til uttrykk i vitser, men også i en generell språkbruk og kultur.

Det vil imidlertid være synd om man ikke kan adressere spørsmålet om hva som kan gjøres med humorens ekskluderende funksjon. I en avhandling om de første kvinnene i det norske politiet (Wathne 1996), omtales en rekke strategier som disse pionerkvinnene brukte for å takle ekskluderende humor. Wathne viser selv at de fleste av taktikkene har sine omkostninger og/eller har problemer med å gi resultater. Dette kan også sees som et tegn på problemets kompleksitet og viktigheten av støtte ovenfra i det som uten tvil kan kalles «mannsbastioner». Dette peker i retning av ledelsen som en avgjørende instans for å motarbeide en humor som henger ut og latterliggjør bestemte grupper eller individer blant soldatene. Som det ble tydeliggjort i eksemplet med de danske kvinnene som var usikre på om de var berettiget til å klage over mennenes oppførsel, er det behov for at mer erfarne og mektige personer omkring dem fra starten av setter grenser for hvor røff tonen kan være. Et første skritt mot å forebygge en ekskluderende humor, må derfor være at ledere på alle nivåer er konsekvente i å avvise enhver form for latterliggjørelse – også den som tar form av «kødding» og spøk. Dette er især relevant for det befalet som er ansvarlige for å trene soldater under førstegangstjenesten, da det er her soldater lærer å gjenta det som synes å fungere positivt.

Den beste reaksjonen mot trakasseringen kommer imidlertid når de som står og ser på ikke lenger står og ser på og ler, men reagerer negativt på trakasserende kollegers atferd. Dette så vi i eksemplet fra hæravdelingen i Nord-Norge. I tillegg må de kunne ha et sted å henvende seg der de blir tatt på alvor. Igjen et ledelsesansvar.

Temaet #metoo og seksuell trakassering har gjerne vært koblet til både kjønnsmyndighet og hierarkisk posisjon. I vår empiri brukes den seksuelle trakasseringen på en måte til å opprettholde kjønnsmyndigheten i det som er i ferd med å bli et mer likestilt sosialt system. Samtidig viser både tidligere forskning og vår at bruk av humor har positive funksjoner – i det minste for noen. Viktigst er det å påpeke humorens alvorlige konsekvenser. Som den danske multikunstneren Piet Hein har uttalt: «Den som kun tar spøk for spøk, og alvor kun alvorlig, han og hun har faktisk fattet begge deler dårlig».

Oppdragsgiver for de norske studiene 2011-2013 var Forsvarsdepartementet, mens studien i 2019 er finansiert av NordForsk. Den danske studien ble gjennomført som del av en ph.d.-studie ved Københavns Universitet (2015-2019).

Litteratur

- Ahmed, Sara 2013, 26 august. *Hello feminist killjoys!* <https://feministkilljoys.com/2013/08/26/hello-feminist-killjoys/> (Lastet ned 11.07.2019)
- Ahmed, Sara 2014. «Not in the mood», *New Formations* 82 (16): 13-28. <https://doi.org/10.3898/NeWF.82.01.2014>
- Allport, Gordon.W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Bachtin, Mikhail 1965. *Rabelais and his world* (H. Iswolsky, Trans.). Cambridge: M.I.T. Press.
- Barrett, Frank J. 2001. «The organizational construction of hegemonic masculinity. The case of the US Navy». I: Stephen Whitehead og Frank J. Barrett (red.): *The masculinities reader*. Cambridge: Polity Press.
- Ben-Ari, Eyal, og Liora Sion 2005. «'Hungry, Weary and Horny': Joking and Jesting among Israel's Combat Reserves», *Israel Affairs*, 11 (4): 655-671. <https://doi.org/10.1080/13537120500233789>
- Bjerke, Thea Aspestrand og Nina Ronnes 2017. «The fine line between funny and offensive humour in a total institution. An ethnographic study of joking relationships among army soldiers», *Res Militaris* 7 (2): 1-23.
- Connell, Raewyn 2001. «The social organization of masculinity». I: Stephen Whitehead og Frank J. Barrett (red.): *The masculinities reader*. Cambridge: Polity Press.
- Ellingsen, Dag og Ulla-Britt Lilleaas 2014. «Jo mere vi er sammen». I: Liv Finstad og Heidi Mork Lomell (red.): *Motmæle*. Oslo: Novus Forlag.
- Engman, Jonas 2014. «Den skrattande löjtnanten: Parad, karneval och humor». I: Lars-Eric Jönsson og Fredrik Nilsson (red.): *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lund: Lund University.
- Ericson, Mathias 2011. *Nära inpå: Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag*. Doktoravhandling, Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.
- Forsvaret 2019. *MOST 2019. Deskriptive resultater*. <https://forsvaret.no/aktuelt/ForsvaretDocuments/MOST-resultater%20-%20endelige%20tall.pdf> (Lastet ned 19.08.2019)
- Freud, Sigmund 1905. *Jokes and their relations to the unconscious*. (A. Richards, Trans. 1991) London: Penguin.
- Godfrey, Richard 2016. «Soldiering On: Exploring the Role of Humour as a Disciplinary Technology in the Military», *Organization* 23 (2): 164-183.

- Granér, Rolf 2014. «Humorns funktion i polisarbeidet», *Nordic Journal of Studies in Policing*, 1 (1): 9-23.
- Goffmann, Erving 1981. *Anstalt og menneske*. København: Jørgen Paludans forlag.
- Haraway, Donna J. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hay, Jennifer 1994. «Jocular abuse patterns in mixed-group interaction», *Wellington Working Papers in Linguistics* 6: 26–55.
- Holgersson, Charlotte 2006. «Homosocialitet som könsordnande process», *Norma: Nordic journal for masculinity studies* 1 (1): 24-41.
- Jönsson, Lars-Eric og Fredrik Nilsson 2014. «Skratt som fastnar». I: Lars-Eric Jönsson og Fredrik Nilsson (red.): *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor*. Lund: Lund University.
- Lilleaas, Ulla-Britt og Dag Ellingsen 2013. «Den gode tvangen», *Arr Idéhistorisk Tidsskrift* 25 (4): 101-108.
- Lilleaas, Ulla-Britt og Dag Ellingsen 2014. *Likestilling i Forsvaret: Fortropp, baktropp og kamparena*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lindgren, Gerd 1996. «Broderskapets logik», *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* 17 (1): 4-14.
- Lyman, Peter 1987. «The Fraternal Bond as a Joking Relationship: A Case Study of the Role of Sexist Jokes in Male Group Bonding». I: Michael Kimmel (red.): *Changing Men, New Directions on Men and Masculinity*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Muhr, Sara L. og Beate Sløk-Andersen 2017. «Exclusion and inclusion in the Danish military: A historical analysis of the construction and consequences of a gendered organizational narrative», *Journal of Organizational Change Management* 30 (3): 367-379. <https://doi.org/10.1108/JOCM-10-2016-0195>
- Pettigrew, Thomas F. 1998. «Intergroup contact theory», *Annual Review of Psychology* 49 (1): 65-85.
- Plester, Barbara 2013. «When is a joke not a joke? The dark side of organizational humour». *Anzam Conference paper*: Stream 10: Organizational behaviour, Competitive session. https://www.anzam.org/wp-content/uploads/pdf-manager/86_ANZAM-2013-187.PDF (Lastet ned 20.08.2019).
- Sløk-Andersen, Beate 2018. *The Becoming of Good Soldiers. An Ethnographic Exploration of Gender and Other Obstacles in the Military Borderland*. Doktoravhandling, Humanistiske Fakultet, København Universitet.
- Sløk-Andersen, Beate 2019. «The Butt of the Joke? Laughter and Potency in the Becoming of Good Soldiers», *Cultural Analysis* 17 (1): 25-56.
- Smith, Dorothy 2005. *Institutional ethnography. A sociology for people*. Lanham, Maryland: AltaMira.
- SSB 2018. *4 prosent utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet*. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/4-prosent-utsatt-for-uonsket-seksuell-oppmerksomhet> (Lastet ned 19.08.2019).
- Totland, Ole Magnus 2009. *Det operative felleskapet. En sosialantropologisk studie av kropp, kjønn og identitet blant norske soldater i Telemarksbataljon*. Masteroppgave, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Wacquant, Loic 2006. *Body & Soul – Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.
- Wathne, Christin T. 1996. *Vi skjønte etter hvert at vi var kvinner*. Hovedoppgave, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Weibull, Louise og Jan Chr. Karlsson 2013. «'Don't fight the blue elephant'. Humorous signs as protest and conductors of negotiation in Swedish peace support operations», *Res Militaris* 3 (3): 1-19.
- Øhrstrøm, Bente, Jørgen Eriksen og Louise Knudsen 2003. *Undersøgelse af forekomst og oplevelse af kønskrænkende adfærd i Forsvaret. Hovedresultater*. Forsvarsakademiet, Institut for Militærpsykologi.